

„Ne vesszen el a magyar szövegekből a humor!”

Patat Bence interjúja Lauri Eesmaa műfordítóval

kívül-belül

LAURI EESMAA (1980) Tartu (Észtország)

Lauri Eesmaa 1980-ban született, az észtországi Tartuban él, számos magyar szépirodalmi mű fordítója és szerkesztője. A vele készült interjúban kettős szerepben – fordítóként, illetve a legnagyobb példányszámú észt könyvsorozat szerkesztőjeként a kiadói oldalt is képviselve – beszélgetett velünk a magyar irodalom észtországi múltjáról, jelenjéről és jövőjéről, valamint saját fordítói útjáról.

➤ **Essünk túl a szinte kötelező kérdésen: miért és hogyan kerültél közel a magyar nyelvhez és az irodalomhoz? Mi indított el a műfordítói pályán?**

➤ Tizenéves koromban kétszer is jártam Magyarországon, mindkét alkalom nagy hatást tett rám, de nem is annyira ezek az utazások, hanem az onnan magammal hozott vaskos kétnyelvű versantológia ébresztette fel bennem a kíváncsiságot. A versek angolul és magyarul szerepeltek a könyvben, és lenyűgözött a nyelv különös hangzása és teljes érthetlensége, főképpen Weöres Sándor verseinek ritmusa és melódiája tetszett. Ezt követően a Tartui Egyetemen kezdtem el magyarul tanulni szabadon választható tárgyként, és egy éven át jártam Lengyel Tóth Krisztina lektor magyaróráira. Éppen egy kis szünetet akartam tartani a tanulmányaimban, amikor megpályázhattam a Balassi Intézet ösztöndíját, és ezt kihasználva egy évet Magyarországon töltöttem. Nagyon intenzív év volt ez, annyira sok magyarórával, hogy néha már örültem, hogy végre csinálhatok valami mást, nézelődhetek, ismerkedhetek a várossal. Ekkortól kezdtem el igazán magyar irodalmat olvasni. A fordítóvá válásomban fontos szerepe volt annak is, hogy tartui magyar lektorunk a kérésünkre fordítási órákat is tartott nekünk, amelyek résztvevői közül többen is fordítanak jelenleg szépirodalmat. De tulajdonképpen mondhatjuk, hogy véletlenül alakult úgy, hogy magyarból kezdtem el fordítani, az első fordítási kísérleteimhez ugyanis német verseket választottam. Persze ahogy közelebb kerültem a nyelvhez, úgy az irodalom is hozzáférhetőbbé vált, és minél többet olvastam, annál jobban el tudtam mélyülni benne.

➤ **Melyek voltak az első meghatározó magyar olvasmányélményeid, azon a bizonyos kétnyelvű versantológián kívül?**

➤ A Balassi Intézetben Rácz I. Péter és Parragh Szabolcs tartott nekünk irodalomórákat, és nagyon izgalmas szerzőket és műveket ismertettek meg velünk, például Oravecz Imre 1972. szeptemberét és többek között Kassáktól *A ló meghal, a madarak kirepülnek* című verset, amely 2017-ben jelent meg észtül a fordításomban. Körülbelül 2004-ben kezdtem hozzá. És persze Tandori is nagyon erősen hatott rám, tőle eddig egy válogatást fordítottam le, és a remek *Egy talált tárgy megtisztítása* is megjelent a Vikerkaar folyóiratban. Emellett ismerkedtem már Esterházyval is, a *Harmonia caelestis*t olvastam elsőként. A balassis évem folyamán elkerülhetetlen volt, hogy valamennyire fordítsak is, hogy egyáltalán megértssem az olvasandó szövegeket, és ezt a fordításhoz kapcsolódó, igen aprólékos olvasást mindig is nagyon szerettem.

➤ **Később magad is elkezdted Esterházy-szövegekkel foglalkozni. Az ő műveit és általánosságban a magyar szövegeket saját kedvtelésből vagy valamelyik kiadó kezdeményezésére kezdted fordítani?**

➤ Minden fordítás az én kezdeményezésem alapján született. Kétszer kaptam felkérést kiadótól, de akkor is úgy, hogy megkértek, ajánljak valamit. Az egyik felkérés éppen akkor érkezett, amikor befejeztem Nádas Péter *Emlékiratok könyve* című művének fordítását, és mivel Esterházytól addig még semmi sem jelent meg észtül, az ő műveit ajánlottam. Úgy éreztem, hogy a fordítói pályámon elkerülhetetlen lesz, hogy Esterházy szövegeivel is foglalkozzam. Szerencsére a kiadó választása a *Hrabal* könyvére esett, ezt 2016–2017-ben fordítottam le a Loomingu Raamatukogunak, és ez a fordítás gyakorlatilag a mestermunkám lett, mert a megjelenése után odahívtak, hogy dolgozzak náluk szerkesztőként. A másik felkérést pedig úgy kaptam, hogy a Kassák-könyv észtországi bemutatóján valahogy megemlítettem, hogy Esterházy mennyire jól írt a fociról is, és éppen jelen volt egy

kis kiadó képviselője, aki – mivel tervezte is, hogy foci témájú könyvet ad ki – megörült ennek, és megkért, hogy fordítsam le az *Utazás a tizenhatos mélyére* című kötetet. Minden egyéb ötlet tőlem indult ki, Nádas Pétertől az *Emlékiratok* könyvének és Esterházytól *A szív segédigéinek* magam voltam a kiadója.

► **Mennyire könnyű mostanában észet kiadókat arról meggyőzni, hogy jelentessenek meg magyar szerzőket? Mekkora az érdeklődés a magyar irodalom iránt?**

✓ Úgy gondolom, hogy az olvasókat jobban érdekli a magyar irodalom, mint amennyire a kiadók magyar műveket ki akarnak adni. Nagyobb kiadónál utoljára talán az *Egy polgár vallomásai* jelent meg Máraitól, Edvin Hiedel fordításában, de ennek már bő tíz éve.

Érdekes, hogy a német könyvpiac fejleményeit az észet szinte egyáltalán nem követi, pedig a német nyelvterületen komolyan jelen van a magyar irodalom. Hozzánk inkább az angolszász piacon keresztül jutnak el a könyvek. Krasznahorkai *Sátántangója* viszont komoly visszhangot váltott ki, a fordító, Siiri Kolka 2019-ben el is nyerte érte „Az év fordítása” díjat. Ennek alapján úgy tűnt, hogy Krasznahorkai a nagyobb kiadók érdeklődését is felkelti majd, de egyelőre ez még várat magára.

Nagyjából öt évvel ezelőtt még azt mondhattam, hogy az észet könyvpiacra könnyű bekerülni, mert mind a két könyvesboltlánc szándékosan nyitott, szívesen befogadják a kisebb kiadóknál megjelent műveket is (a láncokhoz tartozó boltok mellett Észtországban összesen tíznél kevesebb független könyvesbolt működik). Az elmúlt években azonban egyre inkább jellemző, hogy a nagyobb kiadók összetömrülnek, a kisebbek pedig eltűnedeznek, és ezért a magyar könyvek kiadása is lassan háttérbe szorul. Én is nehezen találok olyat, akinek magyar könyveket ajánlhatnék. Észtországban a könyvek nagyon drágák, alig van 25 eurónál olcsóbb új könyv. Ha figyelembe vesszük, hogy összesen kevesebb mint egymillió észet ajkú ember van, és például 2020-ben nagyjából 3600 új cím jelent meg, ezek közül pedig körülbelül 1200 a szépirodalom kategóriába sorolható, akkor ez nagyon komoly versenyt jelent. Így a könyvek forgalmazása is nagyon is felgyorsult. Az egyik lánc például elvárja, hogy ha az értékesítés ötödik hónapjában egy adott könyvből eladott példányok száma egy bizonyos szint alá süllyed, akkor a kiadó értekelje le, vagy minden egyes példány után fizessen napi tartási díjat, holott a könyv árának amúgy is csak a fele a kiadóé. Márpedig az *Emlékiratok* könyve határozottan nem gyorsan fogyó cikk, a jó híre szájról szájra jár. Az egyik legizgalmasabb írónk, az oroszul író Andrei Ivanov több könyvében is méltatja Vjacseszlav Szereda remek orosz fordításának köszönhetően, de a könyv majdnem hatodik éve ugyanabban a tempóban fogy: havonta 2-5 példányt adnak el belőle. Pedig Észtországban nemigen beszélhetünk ennél nagyobb hatású magyar műről (talán csak Jókai hatása volt nagyobb az észet irodalomra a múlt század elején, de őt mára teljesen elfelejtették), Nádas érzékletes nyelve néhány észet író művein határozottan érezhető.

Az igényesebb szépirodalom kiadására több támogatási program jött létre az Észt Kulturális Alapon belül, és az itteni vállalkozók körében divatba jött a szépirodalmi klasszikusok (a Hieronymus-program) vagy az Avatud Eesti Raamat szellemtörténeti sorozatának a támogatása (az utóbbi eredetileg Soros György Nyílt Társadalom Alapítványának a kezdeményezése volt, de már tizenöt éve a saját lábán áll), és az említett programok fordítói díjai is nagyon fontosak. A könyvtárak rendszere ugyanakkor nem tart lépést a támogatási programokkal, és a támogatott könyvek öt-hat év után is valószínűleg csak a megyei főkönyvtárakban és magánkönyvtárakban olvashatók, ha egyáltalán.

Pillanatnyilag én sem tudom biztosan, merre menjek tovább. Esterházy esetében, bevallom, sokkal több olvasóra számítottam, több visszajelzésre, de a legkomolyabb érdeklődést a szakma részéről tapasztaltam. Persze írtak a könyveiről, a legutóbb, 2020-ban megjelent *A szív segédigéit* leszámítva, de egyelőre úgy tűnik, az ő időszeke lejárt Észtországban. Reméljük, visszajön még. *A Harmonia caelestis*t fordítom most, elég lassan, de sejtelmem sincs, mikorra készülök el vele, és mikor jelenhet meg.

► **Akkor tehát nem mondhatjuk, hogy Esterházy volna Észtországban a legismertebb magyar író?**

✓ Nem, semmiképpen. Az olvasókat jobban érdekli például Kondor Vilmos krimisorozata (*Budapest Noir*, *Bűnös Budapest*, *A budapesti kém*, fordította Reet Klettenberg és Piret Toomet), amellyel tudtommal a kiadó is elégedett. A könyvek megjelentetéséhez mind magyar, mind észet forrásból kaptak támogatást, így anyagilag is megérte foglalkozni velük. Dragomán György *Máglya* című könyve (ford. Leelo Jöulu) szintén jó visszajelzéseket kapott, ahogy a már említett *Sátántangó* is.

► **Mi a helyzet *A Pál utcai fiúkkal*? Hosszú ideig kötelező olvasmány is volt, igaz? Olvassák még? Esik szó róla?**

✓ Mindmáig *A Pál utcai fiúk* a legismertebb magyar irodalmi mű, mindenki emlékszik az élményre – vagy éppen arra, hogy kínlódott vele mint kötelező olvasmánnyal. Számos iskolában ma is kötelező olvasmány, a lányomék például most fogják olvasni, és nagyon érdekel, hogy tetszik-e majd nekik. Népszerűségét mutatja, hogy miután az első fordítása már a húszas évek elején megjelent Julius Mark tolmácsolásában, az ötvenes években egy ismert könyvsorozatba is bevették, abba, amelyikben az *Egri csillagok* is napvilágot látott (ez egyébként az ötvenes, hatvanas évek nemzedékének fontos magyar olvasmányélménye), és azóta is számos kiadást ért meg. 2014-ben Reet Klettenberg új fordítást készített belőle, ami jót tett neki, és az észt szöveg remekül is sikerült. A könyv új életre kelt, és továbbra is olvassák. Hasonlóképpen sokak szívéhez közel áll Janikovszky Éva *Ha én felnőtt volnék* című gyerekkönyve is (Aino Pervik fordításában), amelynek tavaly újabb kiadása jelent meg.

➤ **A Loomingu Raamatukogu szerkesztőjeként nyilván nagyobb befolyásod van arra, mi jelenjen meg észtül.**

✓ Kétségtől beleszólhatok a döntésekbe a kiadókban. A Loomingu Raamatukogu az észt könyves világ egyedülálló eleme, a folyóirat és a könyvsorozat elegye. Ez tulajdonképpen egy előfizethető könyvsorozat, amelyben rengeteg fontos mű jelent meg észtül. A kevesebb mint másfél milliós Észtországban ez a legnagyobb, nagyjából kétezres példányszámú könyvsorozat. 1957 óta jelenik meg, a kilencvenes évekig évente ötvenkét szám, azóta negyven. Egy-egy szám körülbelül hatvan oldalt jelent, de a művek összevont számokban jelennek meg. A hosszuktól függően évente 16-18 kisebb, nagyon olcsó kiadványt adunk ki. Ezek között vannak novelláskötetek – ilyeneket Észtországban szinte csak mi közlünk – és lírai művek is. Közép-európai szerzők művei észtül gyakorlatilag csak nálunk jelennek meg, és a magyar irodalommal is ennek keretében foglalkozunk. Nagyjából két évente egy magyar mű jelenhet meg a könyvsorozatban. Az elmúlt néhány évben nálunk látott napvilágot az első Krasznahorkai-fordítás, *Az utolsó farkas* (Reet Klettenberg fordításában), illetve én fordítottam két Esterházy-művet, a *Hrabal könyvét* és *A szavak csodálatos életéből* címűt, amelyből egy egyszámnyi füzetke lett. A következő magyar kötetben várhatóan Tóth Krisztina novellái szerepelnek, ez lesz Lea Kreinin első nagyobb fordítása. Fontosnak tartjuk, hogy a fiatal fordítókat is felkaroljuk.

➤ **És szerencsére bőven van magyarul tudó fordító, ugye?**

✓ Igen, sőt jóval több a fordítónk, mint ahány magyar mű megjelenik. Reet Klettenberg, aki korábban a fiatalabb magyar írónemzedék műveiből jó néhányat fordított – többek között Dragomán György *Fehér királyát*, Ottlik Géza *Iskola a határon*-ját vagy Szerb Antal *Utazás és holdvilágát* –, most sajnos kevésbé aktív. Leelo Jõulu fordította Dragomán György *Máglyáját*, Siiri Kolka nagyszerű *Sátántangó*-fordítást produkált, Mirjam Parve pedig magyar lírát is fordít, aminek külön örülök, mert hosszú ideje várunk új versfordításokra. Én is versekkel kezdtem, de az utóbbi időben kevesebbet foglalkoztam velük.

➤ **Mivel foglalkozol most? Mik a további terveid?**

✓ Jelenleg szünetet tartok, illetve néhány német fordítás mellett lassan haladok a *Harmonia caelestis*szel is, de nem mondhatnám, hogy aktívan csinálom. A magyar irodalom fordítása sajnos amatőr tevékenységnek mondható, a szó legjobb értelmében. Minden projekt a fordítók, és nem a kiadók kezdeményezésére indul. És persze senki sem ebből él. Gykeztem minden fordításra rászánni a szükséges időt és intenzíven dolgozni. A Nadas-könyvvel tizennégy hónapot töltöttem, az utolsó hat hónapban pedig szabadnap nélkül folyamatosan benne voltam a nyelvben. A *Harmonia* fordításáról ezt nem mondhatom el. Nem tudok vele rendszeresen foglalkozni. Igazából néha vizsgaszámra azt a négy évet, amikor szabadúszóként fordítottam. Megélhetési szempontból ma sajnos nem lenne fenntartható.

➤ **Mennyi készült el a *Harmonia caelestis*ből?**

✓ Körülbelül az egyharmada, de közben is hiányoznak még részek. Eredetileg egyébként arra számítottam, és a jövőmet is valamennyire arra terveztem alapozni, hogy az Esterházy-könyvek kiadása jobban beindul. A Nadas- és az Esterházy-fordítás azonban azzal a fontos tapasztalattal járt, hogy nem szabad abból kiindulnom, hogy engem mi foglalkoztat. Nem biztos, hogy az olvasót is az érdekli. Tavaly az Észt Kulturális Alapnál „Az év fordítása” díj zsűrijének tagjaként sok mindent olvastam, és nyilvánvalóan látszott, hogy elég nagy a különbség az én érdeklődésem és a megjelenő művek között. Szóval dolgoznom kell ezen.

Első fordításom Bartis Attila *Nyugalom* című regénye volt. Lefordítottam, de rájöttem, hogy nagy ugrást jelent az addig észtil megjelent magyar művekhez képest. Úgy éreztem, Bartis nyelvezete szempontjából Nádas és Esterházy generációja annyira fontos, hogy nem léphetek addig tovább, amíg velük nem foglalkozom. Ezért fordultam Nádas Péter felé, akitől korábban csak az *Egy családregény vége* jelent meg észtil, Leidi Veski fordításában, de nem igazán figyeltek fel rá. Persze általában a támogatások is szerepet játszanak abban, hogy mi jelenhet meg észtil. A Nádas-regényhez kaptam uniós támogatást, az segített hozzá, hogy egyáltalán kiadhassam. Ahogy igazából az Esterházy-fordítás sem a könyvpiaci igényekből indult ki. Egyértelmű, hogy nekem kell nyitnom a piaci igények felé.

Az mindenesetre öröndetes, hogy a magyar irodalomról kialakított kép Észországban sokkal színesebbé vált. Kondor Vilmos révén visszatért a krimi műfaja, mivel Rejtő Jenő *Vesztetgár a Grand Hotelben* című regényét sokan szerették, és máig is olvassák (fordította Edvin Hiedel). Dragomán révén megjelent a mágikus és történelmi regény izgalmas elegye, továbbra is jelen van Janikovszky, az esszéisztikus vonalon Esterházy, Polcz Alaine pedig a non-fiction területet képviseli az *Asszony a fronton* révén (Reet Klettenberg fordításában). A megjelenő művek figyelembe veszik, hogy különböző olvasói csoportok léteznek, és minden fordítónak akadna olyan terület, amivel szívesen foglalkozna, tehát elvileg el lehetne érni, hogy nagyobb legyen az érdeklődés a magyar irodalom iránt.

▼ **Szerkesztőként és fordítóként közreműködtél egy újabb kiadványsorozatban is, amely az észországi Magyar Kulturális Egyesület és a Magyar Intézet gondozásában jelent meg. Az egyikben Háy János szövegei, a másikkban női írók novellái szerepelnek. Folytatódik-e ez a sorozat?**

▼ A sorozat a Magyar Intézet korábbi igazgatójának, Orosz Tamásnak a kezdeményezésére indult, valamennyire a Magyarországi Ész Intézet breviáriumsorozatának mintájára. Az intézetbe új igazgató érkezik majd, reméljük, hogy folytatódik a sorozat. A két kötetet egyébként megelőzte a Magyar Kulturális Egyesület által korábban megjelentetett két novellaválogatás is, az egyik Darvasi László, a másik *A világ legszomorúbb zenekara* címmel tíz kortárs szerző szövegeit tartalmazta. Ezek kis formátumú, olcsó kiadványok, inkább a magyar irodalom egyfajta reklámjának tekinthetők. Egy zsebben is elférnek, gyorsan olvashatók, és külön jó, hogy eddig nálunk nem ismert szerzőket mutattunk be bennük.

▼ **Ha egy olyan észtnak kell mondanod valamit a magyar irodalomról, aki nem tud sokat a magyar kultúráról és irodalomról, mit emelsz ki?**

▼ Két dolgot szoktam említeni a magyar irodalommal kapcsolatban. Az egyik az, hogy a szerzők igazán mesterien bánnak a stílussal: bármilyen szöveget veszünk elő, biztosra vehetjük, hogy a szöveg nyelvileg élvezetes lesz. A magyar irodalomnak – sőt, nemcsak az irodalomnak, hanem általánosságban a művészeteknek – egy másik jellegzetes vonása az, hogy a humor fontos szerepet kap, és a stílustól függően sokféle humoros szint jön létre. Ha tehát valaki nagy nyelvi gazdagságra, ugyanakkor szórakoztató, humoros szövegekre vágyik, akkor azt ajánlom neki, ismerkedjen a magyar irodalommal. Az imént elmondottak még azokra az írókra is igazak, akiket alapvetően nem humoros szerzőkként tartanak számon. Nádas sokszínű regényében, az *Emlékiratok* könyvében például a sok egyéb mellett humor is akad bőven. Esterházy könyveiről nem is beszélve. Ezért fordítóként különösen fontos úgy dolgoznunk, hogy ne vesszen el a magyar szövegekből a humor!

▼ **Végezetül: milyen ész olvasnivalókat ajánlanál a magyar közönségnek?**

▼ Három könyvet is szeretnék ajánlani a magyar olvasóknak. Az első Anti Saar *Így mennek nálunk a dolgok* című gyerekkönyve a te fordításodban. Ez a gyerekeim kedvenc könyve, amely azonban a felnőttek számára is élvezhető, és az Anti Saarra jellemző humorral fűszerezve arról szól, hogy egy óvodás fiú szerint hogyan mennek a dolgok a családjukban a faházakkal teli, hangulatos városban, és milyen az ő viszonya a dolgokhoz meg a nyelvünkhöz. Anti Saar azóta több gyerekkönyvet is írt, többek között az ötrészes Pärt-sorozatot, amelyben – mint Proust ész fordítója – prousti mondatokkal kísérletezik. Ez utóbbi még nem jelent meg magyarul. A második Joonas Sildre *Két hang között* című képregénye (fordítója Segesdi Móni), amely Arvo Pärt zeneszerző alkotói útkeresését mutatja be, hihetetlenül pontos és lakonikus képekben, egészen 1980-ig, amikor a tintinnabuli-stílus kulcsát már megtalálva, távozni kényszerült Szovjet-Észországból. A harmadik pedig egyelőre csak beharangozó: Maarja Kangro a novellái révén teljesen új stílusú, erőteljes női karaktereket hozott be az ész irodalomba. Magyarul három versválogatás olvasható tőle, és novellái is megjelentek az Ész Intézet Breviárium-sorozatában, de már készül legfontosabb dokumentumregénye, az *Üveggyermek* fordítása is, amely a Breviárium-kötetben megjelent *48 óra* című novella folytatásának is tekinthető, és amelyben Kangro sajátos módon kapcsolja össze magzatának elvesztését a 2014-es ukrainai történésekkel.